

Trabzon Rum İmparatorluğu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi

Tunay KARAKÖK^{1*}

¹ Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,74100, BARTIN

Öz

1204 tarihinde Latinler tarafından gerçekleştirilen IV. Haçlı Seferi sonucunda, İstanbul Latinler tarafından istila edilmiştir. Ancak bu istilanın öncesinde dönemin Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos'un (1183- 1185) oğlu Manuel'den olan torunları Aleksios ve David kardeşler, Gürcü Kraliçesi Tamara'nın da yardımıyla başkent İstanbul'dan kaçmayı başarmışlar ve 1204 Eylül'ünde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon Rum İmparatorluğu adı ile yeni bir devlet kurmuşlardır. İmparatorluk varlığını257 yıl kadar devam ettirmeyi başarmış ve 1461 yılında Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethetmesine kadar ayakta kalmıştır.

Bu çalışmada Trabzon Rum Devleti hakkında bir bibliyografi ortaya koymak ve ileride bu konu hakkında yapılacak araştırmalarda araştırmacılara bibliyografya noktasında yardımcı olmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda 1923 – 2015 arası dönemde konu hakkında yapılmış çalışmalar, kitaplar, makaleler, tezler ve bildiriler bu çalışmaya dâhil edilmiş olup, Milli Kütüphane, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Türkiye Makaleler Bibliyografyası adlı web sitesi, Trabzon Valiliği, Trabzon Büyükşehir Belediyesi, Trabzon İl Halk Kütüphanesi, Trabzon İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Kütüphanesi'ne gidilerek ilgili konu hakkında kaynak taraması yapılmış ve nihayetinde ulaşılabilen kaynaklar toplu olarak burada verilmeyle çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyografya, Trabzon Rum İmparatorluğu, Bizans

A Bibliography Experiment On The Empire Of Trebizond

Abstract

As a result of the Fourth Crusade in 1204, Istanbul was invaded by the Latins. Prior to this invasion, however, the elders of the Byzantine Emperor Andronikos Komnenos (1183-1185), descendants of Manuel, the elder sisters of Alexios and David, escaped from the capital Istanbul with the help of the Georgian Queen Tamara, and in September 1204 the Eastern Black Sea Region 'Trabzon in the name of the Greek Empire succeeded to establish a new state. This empire, which had been established, continued its existence for 257 years, and in 1261 it continued to exist until the Ottoman Sultan Mehmed the Conqueror conquered Trabzon.

In this work; It is aimed to reveal a bibliography about the Greek state of Trabzon and to assist in the researcher bibliography in the future research on this subject. In this context, studies, books, articles, theses and reports about the subject in the period between 1923 and 2015 were included in this study. The National Library, YÖK National Thesis Center, Bibliography of Turkish Bibliography, Trabzon Governorship, Trabzon Metropolitan Municipality, Trabzon Provincial People Library, Trabzon Provincial Culture and Tourism Directorate and Karadeniz Technical University Library, and the resources that can be reached in the end were searched collectively here.

Keywords: Bibliography, Trebizond Empire, Byzantine.

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author):

Tunay KARAKÖK; Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 74100,
Bartın-Türkiye. Tel: +90 (378) 223 5380, Fax: +90 (378) 223 5039, E-mail:
tkarakök@bartin.edu.tr

Geliş (Received) : 25.01.2017

Kabul (Accepted) : 01.03.2017

Basım (Published) : 30.06.2017

1. GİRİŞ: TRABZON RUM İMPARATORLUĞU TARİHİNE DAİR

1204 yılında IV. Haçlı seferleri ile vuku bulan İstanbul'un işgali neticesinde Bizans topraklarına büyük bir kargaşa ve siyasi boşluk hâkimdi. Trabzon ve çevresinde ise bağımsız bir siyasi teşekkülle, aristokrat kesime mensup Gabraslar (Keçiş, 2009: 145-146) hüküm sürüyordu. Doğu sınırlarında Türkmenlerin akınları, İznik, Teselya ve Epir'de kurulan bağımsız siyasi oluşumlar Bizans'ın merkezi ve yerel yönetiminin istikrardan çok uzak olduğunu gösteriyordu (Telliöğlü, 2009: 21).

Öte yandan Tamara önderliğinde Gürcüler, Hristiyan bir kuvvet olarak Bizans'ın doğu sınırını nüfuzları altına almışlardı. Ayrıca bölgede Türkmenlere karşı etkinliklerini de 1202'de Micingerd'de Rüknettın Süleymanşah'ı mağlup ederek göstermişlerdi. Bu savaş neticesinde hem Türkiye Selçuklularının Karadeniz hâkimiyetlerini durdurmuş hem de kendi nüfuz sahaları önündeki engelden kurtulmuş oldular. Tamara, Micingend zaferinden sonra Karadeniz sahiline bir ordu sevk edip kontrol altına alabilecek güçte idi. Bu sayede Karadeniz'in güney kıyılarına doğru kolayca genişleme imkânı bulabilirdi. Ancak ele geçirilecek bölgelerdeki halkın tavrı ve ana yurdun korunması için gerekli ordu gücünün paylaşılması hususu Gürcüleri farklı bir yol izlemeye itti. Bu sıralarda Tamara yanında bulunan akrabası (Keçiş, 2013: 17) Aleksios ve David Komnenos'a destek vererek Ereğli'ye kadar uzanan Karadeniz sahilini ele geçirmesini sağlamıştır. Böylece fiilen hâkim olarak askeri gücünü kullanmak yerine kendi etkisinde bir siyasi oluşum tesis ederek Karadeniz'de nüfuzunu genişletti (Telliöğlü, 2009: 22).

Latin işgalinden Trabzon merkezli bir devlet kurmalarına kadar geçen süreçte Aleksios ve David Komnenos'un İstanbul'dan nasıl ayrıldıkları ve o süreçte zarfında nerede oldukları hakkında ancak ikincil kaynaklardan bilgi edinilebilmiştir. Bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi 1185'teki darbenin ardından Andronikos'un kızı, çocukların öldürülme tehlikesine karşın onları gizlice kaçırmıştır. İkincisi ise Haçlıların onları ortadan kaldıracığından çekinerek iki kardeşi akrabaları Tamara'nın yanına kaçırmıştır. Fallmerayer birinci görüşü desteklerken çoğu araştırmacılar ikinci görüşe daha yatkındır (Fallmayer, 2011: 32-37).

Trabzon Rum İmparatorluğu siyasi bir güç olarak belirmeye başladığı sıralarda Aleksios'un hedefi olarak batıya genişleme gayretiyle Latinler'den İstanbul'u almak ve Bizans'ın otoritesini yeniden tesis etmektir. Ancak Türkiye Selçukluları ve İznik'te bulunan Theodore Laskaris'in gücü bu durumun önünde duran en büyük engeli teşkil ediyordu (Keçiş, 2009: 21).

Komnenoslar'ın yabancı bir askeri takviye ile bölgeye hâkim olurken halk tarafından düşmanca tavır alınmaması ve herhangi bir direnişe maruz kalmaması ailenin bu çevredeki nüfuzu etkili olmuştur (Telliöğlü, 2009: 27). Mahalli güçlerin de mevkiilerini korumak veya mevki kazanmak amacıyla Komnenoslar'a tabi oldukları bir gerçektir. Diğer bir yandan İstanbul'da itibar kaybı yaşamasına rağmen Komnenoslar'ın içinde bulunduğu durumdan Anadolu halkı etkilenmemiştir. Halkın bu derece ılımlı olmasının bir diğer sebebi de bölgedeki azalan Bizans nüfuzuna bağlı olarak Selçukluların yöreyi ele geçirme korkusu olarak görülebilir. Aleksios hükümdarlığının başlarında ciddi kazanımlar elde etmesinde Bizans eyalet valilerinin içinde buldukları durum önemli rol oynamıştır. Nitekim pek çok şehirde merkezden yardım alamayacaklarını bildiklerinden Aleksios'a hiçbir direniş göstermeden şehirleri teslim etmişlerdi. Diğer yandan Anadolu'da Türkmen akınları neticesinde iyice batıya çekilmiş olan Bizans yerel

güçleri de Aleksios'un işini bir hayli kolaylaştırmıştı. Bu sayede hiçbir muharebeye girişmeden Samsun'a kadar olan Karadeniz kıyı şeridini ele geçirmişti. David Komnenos ise bu sıralarda Sinop'tan başlayıp Ereğli'ye uzanan bölgelerde ilerleyerek bu şehirleri ele geçirmiş daha sonra ise Grekler ve Haçlıların savundukları Sakarya'ya doğru yönelmiştir (Fallmayer, 2011: 46).

Bu sıralarda bölgede etkin bir güç olarak bulunan Theodore Laskaris'in idaresindeki halk baskı ve zulümden yılmış durumdaydı. David Komnenos durumu bildiğinden İzmit şehrine herhangi bir mukavemet görmeden girebileceğini düşünüyor ve ilerlediği bölgelerde halka, kardeşi Aleksios'un yakında büyük bir orduyla gelerek yeni devletin sınırlarının boğazlara dayanacağını müjdesini veriyordu. Laskaris ise David'in daha fazla ilerlememesi için gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Hazırlıkların başında ise Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile ateşkes antlaşması imzalamak geliyordu. David, ordusunu General Synadeaos komutasında İzmit üzerine göndermiş ancak birlikler kısa sürede mağlup olmuş ayrıca general de Laskaris'e esir düşmüştü. Ancak bu yenilgiye rağmen elinde kuvvetli bir ordu bulunan David işgalde bulunduğu toprakları muhafazada güçlük çekmemiştir.1208-1214 yılları arasında Trabzon ve İzmit arasındaki mücadele sessiz bir şekilde devam ederken David 1212 yılında öldü (Miller, 2007: 13).

Aslında Theodore Laskaris ve David'in mücadelesi İmparatorluk mirasına talip olan iki kuvvetin çatışması olduğundan ayrı bir değer taşımaktadır. Laskaris İstanbul'un işgalinde haçlılarla mücadelesi ile siyasi, kaçan patriğin kendisine sığınmasıyla da dini bir güç elinde tutmaktaydı. Komnenoslar ise kendilerini "Büyük Komnenoslar" olarak addederek hanedanın yasal mirasçıları olduklarını ileri sürmüşlerdir. Ancak David ve Laskaris savaş yerine ittifakı seçmiş olsalardı Latin işgali kısa sürede sonlandırılabilir, Bizans'ın ihyası başlatılabilirdi. İzmit'te gelişmeler böyle cereyan ederken Komnenoslar'ın Karadeniz'de hâkimiyet kurmasını yakından izleyen bir diğer güç de Türkiye Selçukluları idi. Aleksios kardeşinin ölümlüyle birlikte ve özellikle 1214 yılından itibaren bir yandan Türkiye Selçuklularının hâkimiyetini tanıırken (İbn Bibi, 1996: 168-174; Münecimbaşı, 2001: 47) diğer yandan Türk siyasi teşekkülleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Nitekim Türkiye Selçuklularının Moğol hâkimiyetine girmesiyle Moğollarla münasebetleri gelişecek olan Komnenoslar Anadolu'daki Beyliklerle de gerek siyasi gerekse evlilik yolu ile iyi ilişkiler içerisine girmeye gayret etmişlerdir. Türkiye Selçukluları Anadolu'nun büyük bir kısmını hâkimiyeti altında tutuyordu. Ancak Karadeniz limanlarına açılan ticaret yollarının tehlikeye düşmesi ve İzmit İmparatoru Laskaris ile olan yakınlaşma onları Komnenosların üzerine gitmeye zorluyordu. Bu kıyılarda faaliyetlerini yürüten tüccarlar karışıklıklar sebebiyle güzergâhlarını değiştirdiğinden Türkiye Selçukluları bundan büyük ekonomik zararlar görmeye başladılar. Bunun üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev ticari faaliyetleri normalleştirmek adına Komnenos tehdidine karşı harekete geçti (Keçiş, 2013: 22).

1204 yılında David Komnenos'un seferinde Ereğli'ye kadar olan kıyı şehirleri alınmakla birlikte Samsun ve Sinop kaleleri alınamamıştı. İstanbul Latin işgaline uğradığında Samsun Sabbas isimli Bizans valisince yönetilmekteydi. İstanbul'un bu durumu ve Selçukluların sarsıntılı durumu şehirdeki Rumların ve Türklerin Aleksios'a karşı Sabbas etrafında toplanmasına neden oldu (Turan, 1993: 279). Selçuklular'ın Komnenoslar üzerine faaliyetleri artınca Aleksios, Samsun üzerine giderek bu şehri kendine tabi kılmaya

çalıştı. Surların önüne kadar ordusuyla gelerek şehrin kendisine teslimini istedi. Bu sıralarda Samsun Türkleri, Gıyaseddin Keyhüsrev'i durumdan gizlice haberdar etmişlerdi. Bunun üzerine ordusuyla birlikte bölgeye intikal eden Gıyaseddin Keyhüsrev, taarruz emri vererek Aleksios'un ordusunu bozguna uğrattı ve geri çekilmek zorunda bıraktı (Toksoy, 2002: 56).

David Komnenos, kardeşinin mağlubiyetinin ardından Trabzon'dan yardım alamayacağını anlamış ve bir müttefik arayışına girişmişti. Bu müttefiki de İstanbul'da Latinlerde buldu. Latin yardımı olmaksızın direnemeyeceğini bildiğinden Bizans'ın yeni imparatoru olan Henry'nin vasalı olarak Ereğli ve civarını tımar olarak alırken kardeşinin imparatorluğundan ayrılmış oluyordu. Henry Laskaris'i dar bir sahanın içine sıkıştırmış bulunuyordu ve David'e yardım için de bir müfreze şövalye göndermişti. Ancak şövalyeler David'e katılmak üzere giderken Laskaris'in ordusuna doğru hücumu geçmiş ve İznik ordusu komutanı Andronikos Ghidos'a mağlup olmuşlardı. Şövalyelerin uğradığı hezimet sonrasında David'in güveni yabancı yardımlarına karşı sarsılmakla beraber elinde tuttuğu topraklar da Laskaris'in tehdidinde iyiden iyiye girmişti. Nitekim 1214'te Ereğli ve Amasra başta olmak üzere Laskaris bölgeyi zapt ederek David'in hâkimiyetine son verdi (Fallmayer, 2011: 73).

Samsun'da yaşanan kuşatma ve bozgunun ardından mevcut durumu koruma anlayışı gelişmeye başlamıştı. Bu surette özellikle Sinop, (Tellioglu, 2009: 33) Trabzon İmparatorluğu için ayrı bir önem taşıyordu. Türkiye Selçukluları ile ikinci önemli mücadele ise bu şehir üzerinden olacaktı. Kaynaklarda Sinop'un o dönemde kime ait olduğuna dair bazı çelişik yazılar (Turan, 1993: 280) mevcuttur ancak Selçuklu kaynakları bize daha sağlıklı bir izlenim sunmaktadır. Bu sıralarda ise I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine yaşanan hâkimiyet mücadelesi sürüyordu. Kaynaklarda Melik Aleaddin'in tahtı ele geçirmek için destek aldığı müttefiklerinden birinin de Aleksios Komnenos olduğu geçmektedir. İzzettin Keykavus, Alâeddin'i Ankara kuşatmasında ele geçirdikten sonra Konya'ya döndüğü sırada Aleksios'un sultanın topraklarına girdiği haberi ulaştı (İbn Bibi, 1996: 169; Koca, 1997: 30-31). Aleksios'un müdahalesi sonucu İzzettin Keykavus fethedilmesi çok zor bir yer olan Sinop'a doğru harekete geçerek 28 Ekim 1214'te Sinop'u Selçuklu denetimi altına aldı. Savaşı kaybeden Aleksios ise Selçuklulara esir düşmüştür. İzzettin Keykavus, onu öldürmek yerine bir antlaşma imzalatma yolunu tercih etmiştir. Bu antlaşmaya göre, İmparator Aleksios serbest bırakılacak, Sinop ve çevresi dışında bütün Canik ülkesi, Komnenoslar'a bırakılacaktı. İmparator da buna karşılık her yıl 10.000 dinar(altın) 5.000 baş at, 2.000 baş sığır, 10.000 baş koyun, 50 yük çeşitli hediye vergi olarak göndermekle beraber istenilen zamanda Selçuklu ordusuna asker temin edecekti. Böylece Aleksios Sinop'u kaybederek İznik ve Latinler ile doğrudan münasebet kuramayacak şekilde doğuda İzzettin Keykavus'un kendisine belirlediği sıkıştırılmış bir bölgede vasal bir devleti yönetecekti. Selçuklu sultanına karşı direnç gösteremeyeceğini bildiğinden bu karara mecbur kalmıştır. Diğer yandan halkının ekonomik çıkarlarını korumak adına Asya'nın diğer kısmı ile ticari faaliyetlerde bulunmak adına sultanla bir sulh antlaşması imzalayarak itibarını bir nebze de olsa koruyabilmiştir (Tellioglu, 2009: 34).

Yaşanan askeri olaylar göz önüne alındığında Trabzon Komnenosları'nın hakiki askeri gücü hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. 1208–1214 yılları arası Laskaris Paflagonya Bölgesi'ne saldırmaya cesaret edemese de bu Komnenoslar'ın askeri gücünün yanı sıra İznik İmparatoru Laskaris'in henüz tam anlamıyla hazır olmadığından harekete geçmemesi olarak da açıklanabilir. Nitekim Laskaris'in Paflagonya'ya saldırıları ve Sinop'ta yaşanan mukavemet esnasında şiddetli bir direnç gösterdiklerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Başarısızlığın iki temel sebebi olabilir (Keçiş, 2009: 37). İlki, Aleksios'un İzmit İmparatorluğu ve Türkiye Selçuklu devleti karşısında dikkatsiz ve ukala tavırları ikincisi ise bölge halkından yeterince destek alınamamasıdır. Paflagonya savaşı esnasında yeterli direnç gösterilemediği yaygın görüşü kabul edilmekle beraber bu savaş, Malazgirt Savaşı ile karşılaştırılabilecek neticede bir öneme haizdir. Sinop'un Selçuklu hâkimiyetine girmesi Kuzey Batı Anadolu'nun Türk hâkimiyetine giriş sürecini de başlatmış, bölgedeki Rum-Helen nüfuzu Türk-İslam nüfuzuna doğru kayarak Trabzon Rum İmparatorluğu'nun geleceğini tehdit edecek sonuçları beraberinde getirmiştir. Ayrıca batı ve kuzey topraklarının ikiye ayrılması Bizans'ın irtibatının bölge ile kesilmesine de neden olmuştur. Trabzon İmparatorluğu için tüm bu vahim hadiselerin ardından I. Aleksios Sinop'un kaybedilmesinden 10 yıl sonra 1 Şubat 1222'de Trabzon'daki sarayında 40 yaşında ölmüştür. Böylece Doğu Karadeniz bölgesinde Trabzon İmparatorluğu'nun ve Komnenos hâkimiyetinin kurucusu olarak tarihteki yerini almıştır (Hahanov, 2004: 62).

I. BİBLİYOGRAFYA NEDİR?

Bibliyografya, belirli bir konu veya muhtelif konularda yazılan eserleri, bunların basımlarını inceleyen veya belirli bir alanda araştırma yapan araştırmacıların bu alandaki kaynaklara ulaşmasını sağlayan bilimsel çalışmadır (Ergani, 194: 174). Yunanca "Biblion"(kitap) ve "Graphien" (yazmak) kelimelerinden meydana gelen Fransızca "Bibliographie" karşılığı olarak kullanılan bir terim olmakla birlikte bu kelime yerine "Kitabiyat" veya "Literatür" kelimeleri kullanılabilir. Bibliyografyalar, belirli bir konuda ve genellikle belirli bir dönem için yazılan veya yayımlanan eserlerin tasnif edilen tam listesini vermekle beraber kendi içlerinde birçok bakımdan ele alınabilirler. Oldukça farklı ve birçok türü bulunan bibliyografyalar eserleri farklı detaylara odaklanarak ele almaktadırlar. Netice itibariyle bibliyografyalar çeşitli alt başlıklarda incelenebilirler (Acaroğlu, 1961: 3-4) .

Mahiyetleri açısından bibliyograflar; tahlili, basit ve tenkidi olarak üçe ayrılmaktadırlar. Tahlili bibliyograflar, eserlerin künyelerinin yanında içerikleriyle ilgili bilgiler de vermektedirler. Basit bibliyografyalar, eserlerin belli kurallara göre yalnızca künyelerini vermektedirler. Tenkidi bibliyografyalar ise, eserlerin içerikleri ve düzenlerini tenkit etmektedirler. Zaman bakımından bibliyografyalar; tamamlanmış ve periyodik olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Tamamlanmış bibliyografyalar, belirli iki tarih arasında ya da belli bir tarihe kadar çıkmış olan eserleri ele alırlar. Periyodik bibliyografyalar, belirlenmiş bir konu ya da konulara dair yayımlanan eserleri muntazam ya da gayri muntazam bildirirler. Tertip edilişi bakımından bibliyografyalar; alfabetik, kronolojik, sistematik, vurgu ve başlık kelimelerine göre düzenlenmektedirler. Alfabetik bibliyografyalar, eserleri müelliflerin adlarına göre eğer müellifi yoksa kitap adlarına göre düzenlenmektedir. Sistematik bibliyografyalar, konularına göre, kronolojik bibliyografyalar, ele alınan eserler yayın tarihleri ya da adı geçen olayın oluş tarihine

göre sıralanır. Vurgu ve başlık kelimelerine göre bibliyografyalar, eserlerden çıkarılan başlık ve vurgu kelimelerine göre yapılmaktadırlar. Şümulleri bakımından bibliyografyalar; milli ve milletlerarası olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Milli bibliyografyalar, bir memleketin sınırları içerisinde veya aynı dille yazılmış tüm eserleri ele alır. Milletlerarası bibliyografyalar, her konuya ya da muhtelif konulara dair muhtelif dillerde ve muhtelif memleketlerde yapılmış yayımları ele alırlar. Ayrıca şümulleri bakımından bibliyografyalar özel ve genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Genel bibliyografyalar, muhtelif ya da özel konulara ait eserleri ele alırlar. Özel bibliyografyalar, birbirine yakın veya tek bir konuda yayımlanmış eserleri ele almaktadırlar. Özel bibliyografyalar; şahıs ve yer bibliyografyaları olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Şahıs bibliyografyaları, bir ya da birkaç şahsa ait bibliyografyalardır. Yer bibliyografyaları, herhangi bir yerin veya bölgenin tarihine, kültürüne, coğrafyasına vs. dair yazılan eserlerdir (Acaroğlu, 1961: 138).

Bibliyografyanın ortaya çıkışı 15. Yüzyıla kadar dayanmaktadır (Ergan, 1994: 176). Basma eserler de o yıllarda çıkmaya başlamıştır. Fikir ve sanat eserlerine karşı beslenen ilgi ve bunları tanıtmaya düştüncesi belirlemeye başladığında örneğin henüz 2. Yüzyılda tanınmış hâkim Galieni "De libris propriis liber" adıyla eserlerinin listesini yapmıştı. Sonraki yüzyıllarda Avrupa'daki bazı papaz çevreleri de dini eserlerin listelerini hazırlamışlardı. Matbaacılığın kurulup yayılması üzerine 1470 yılından itibaren bibliyografya çalışmalarında büyük bir ilerleme kaydedildi. Başlangıçta bu çalışmalarını pek çok konuda fikir sahibi bilginler yapmaktaydı. Dönemlerinin tarihi, siyasi, felsefi ve ilmi anlayışlarını eserlerinde pratik olarak işleyen bu bilginler dil ve üslupları itibarıyla kitap hazineleri miras bırakmışlardır. 17. Yüzyılda ilmi bibliyografya, dini tarikatlerin faydasına olacak şekilde gelişmiştir. Sonraları ise aydınlar, basılan her argümanı derleme yoluna gitmişlerdir. Dergiler edebiyat ve bilim haberleri verirler, eleştirme ve kıyaslama yazıları yazarlardı. Fransa'da Bibliotheca, Index, Epitome, Reportorium gibi bazı kitap kılavuzları Seyidoğlu, yayımlanır. Mazarin'in kütüphanecisi olan G. Naude 1633 yılında ilk defa bibliyografya sözcüğünü kullanmıştır. Zamanla da bu günkü geleneksel şeklini almıştır (Seyidoğlu, 1979: 122-133),

Bibliyografya tarih disiplininden diğer disiplinlere yaklaşmak için karmaşık bir süreçten geçmiştir. Bu süreç Fransa'da 1789'da ihtilalle birlikte başlamıştır. Özel kütüphaneler ihtilal sürecinde dağılır, zorla toplanan kitaplar depolara yığılır. Daha sonra Fransız devleti, bu kitaplar için devlet kütüphaneleri kurmuştur. Böylece kitapların kataloglanması, sınıflandırılması ve sıralanması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Yönetici kişiler daha önce böyle bir sorunla karşılaşmadığından yanlış adımlar atmışlardı. Bunun üzerine Blois piskoposu H. Gregorie bir bibliyografya raporu hazırlamış böylece kitapların korunması, tertip ve düzeni için yeni bir oluşum başlamış oluyordu (Seyidoğlu (a), 1979: 58-60).

19. Yüzyılın başında Fransa'da bibliyografya klavuzları oluşturulmuştur. Kitapla alakalı hemen hemen her şey bu klavuzlarda mevcuttur. Yazmalar, matbaacılığın ilk zamanları, basma kitap, basma tekniği, kitap satışından asıl bibliyografyaya kadar, yeni incelemeler, sınıflandırma ve kataloglama kurallarına, kitapseverliğe kadar değinilmiştir. D. Grant 1885 yılında bibliyografyanın ilk resmi tanımını Büyük Ansiklopedi'de tanım ve sınıflama bakımından kitap bilgisi olarak yapmıştır. Bu tarihten sonra bu tanım kabul edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Ancak 1934 yılında Fransa'da Centre de synthese historique

tarafından bibliyografya kitap alanında pratik, bilimsel ya da ticari bir amaç ve fayda uğruna kitap adlarının araştırılması, tanımlanması ve sıralanması olarak tanımlanmıştır. Bunu sonucu olarak iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi, bibliyografya kitabın konu olabildiği inceleme alanları dışına çıkamaz. Bibliyografya, Bibliyofili, kütüphanecilik, kütüphanecilik, bibliyotekni gibi komşu inceleme alanlarıyla karıştırılmaz. İkincisinin amacı ise pratik ve faydalı olmaktır. İlk defa bibliyografya işinin öğeleri net bir şekilde belirlenmiştir. Bu öğeler ise kitapları araştırmak, tanımlamak, sıralamaktır. 1945 yılında Caron: "Bibliyografya sözü, kaynakların bir çeşidi olan kitaplardan başkası için sakın kullanmayalım" diyordu. Bu sözler bibliyografyanın yeni tanımının da temelini oluşturuyordu. Bibliyografya, basılmış veya çoğaltılmış metinler bilgisidir. Fikir işlerini kolaylaştırmak için servisler kurmak veya repertuarlar hazırlamak amacıyla bu dokümanların araştırılması, kaydı, tanımı ve tertibi üzerine kuruludur. Bu dört işlem sonucunda bibliyografya tekniği veya bilimi ortaya çıkmaktadır (Şenol, .1966: 47-75).

II. TRABZON RUM İMPARATORLUĞU HAKKINDA BİBLİYOGRAFYA

a. Kitaplar

- Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.¹
- Ayhan Yüksel, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.²
- Ayşe Hür, *"Trabzon'un Etnik Tarihine Bir Bakış" İçinde Trabzon'u Anlamak*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.³
- A. Hananov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2004.⁴
- Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontos)*, İstanbul, 2000.⁵
- Cumhuriyet Odabaşıoğlu, *Trabzon Kaynakçası*, Trabzon, 1991.⁶
- Charles King, *Karadeniz*, Çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.⁷

¹ Beş bölümden oluşan eser, Karadeniz Bölgesi'ni siyasi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve kültürel olarak incelemiştir.

² Eser Doğu Karadeniz coğrafyasında yer alan Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize illerinin tarihine değinmiştir.

³ Trabzon'da neler oluyor sorusuna cevap arayan kitap bölgeyi sos-ekonomik, kültürel ve siyasi olarak incelemektedir.

⁴ Tercüme bir eserdir. Eserin aslı 1905 yılında A. Hananov'un, Mihail Panaret'in Trabzon Hronikası isimle yayımladığı kitaptır ve Trabzon Rum İmparatorluğu ile ilgili ilk somut bilgilere yer vermiştir.

⁵ Karadeniz Kappadokia'sının tarihsel süreç içindeki durumu, güvenilir bilgi ve yorumlar ışığında değerlendirilmiştir.

⁶ Trabzon şehri hakkında hazırlanmış kaynakça çalışmasıdır.

⁷ Karadeniz Bölgesinin ilk çağlardan Karadeniz İşbirliği Örgütüne kadar olan sürecini, bölgede yaşamış toplulukların ve devletlerin ilişkilerini siyasi ve ekonomik olarak aktarılmıştır.

- F. Arrianus, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*, Çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005.⁸
- F.İ. Uspenski, *Trabzon Tarihi (Kuruluşundan Fethine Kadar)*, (Çev. Enver Uzun), Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2003.⁹
- Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.¹⁰
- George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), 5. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1999.¹¹
- Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, Çev. Devrim Evcı, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.¹²
- Güngör Üçüncüoğlu, *Tarihsel Süreçten Günümüze Trabzon-Gümüşhane*, Trabzon, 2002.¹³
- Heat W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1981.¹⁴
- Haşim Albayrak, *Tarih boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanma ve Pontus*, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2003.¹⁵
- Ildiko Beller Hann, *Doğu Karadeniz'de Efsane Tarih ve Kültür*, Çev. Ali İhsan Aksamaz, Chivi Yazıları Yayınevi, İstanbul, 1999.¹⁶
- İbrahim Telliöğlü, *Doğu Karadenizde Türkler*, Trabzon, 2004.¹⁷

---

⁸Helence aslından çevrilerek kazandırılan eser, Karadeniz Bölgesi'ni etnik ve coğrafi bakımdan inceleyerek bu konuda çalışmak isteyen kişilere bir başlangıç noktası oluşturma hedefindedir.

⁹Çeviri bir eserdir. Eserin aslı F.İ. Uspenski tarafından birinci dünya savaşı yıllarında elde ettiği belgeler ve batlı yazarların ifadeleri yardımıyla oluşturulmuştur.

¹⁰Eser, 1919-1922 döneminde Yunan ordusunun Türk sivil ahaliye karşı taşkınlıklarını işlemektedir.

¹¹Bizans Devleti'nin ortaya çıkışından yıkılışına kadar geçen süreci geniş kaynaklarla aktaran alanında en önemli eserlerdendir. Anlatımı zenginleştirmek adına haritalar da eserde kullanılmıştır.

¹²19. yüzyıl Osmanlı dünyasına o dönemde yaşamış Rumların gözünden bakarak onların Osmanlı sistemi içerisindeki siyasi ve iktisadi yerlerini, tutulan kayıt ve yazılan hatıralar ışığında incelenmesi ve harmanlanması sonucunda eser oluşturulmuştur.

¹³Trabzon ve Gümüşhane illerinin tarihsel ve kültürel olgularından bahsedilmiştir.

¹⁴Tahrir defterleri incelenerek yazılan eser Trabzon'un fethinin ardından halkta yaşanan sosyal, kültürel, dini ve ekonomik değişimi incelemiştir.

¹⁵M.Ö. 5000'den başlayarak Doğu Karadeniz'de bulunan etnik grupların incelenmesi ve buna müteakiben bölgede Pontus'un yeri ve önemi işlenmiştir.

¹⁶Çeviri bir eserdir. Eserin aslı Ildiko Hann Beller tarafından Karadeniz seyahatinin ardından yazdığı üç makalenin kitaplaştırılması sonucu oluşmuştur. Eser kültürel olarak bölgeyi incelemektedir.

- İbrahim Telliöđlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınevi, Trabzon, 2004.¹⁸
- İbrahim Telliöđlu, *Trabzon Rum Devleti (1204-1461) Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti*, Serander Yayınevi, İstanbul, 2009.¹⁹
- İlyas Karagöz, *Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı*, Derya Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998.²⁰
- J. P. Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi*, (Çev. Ahmet Cevat Eren), TTK Yayınları, Ankara, 2011.²¹
- Komisyon, *Trabzon'dan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürü*, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000.²²
- Mahmut Golođlu, *Trabzon Tarihi (Fetihten Kurtuluşa Kadar)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1975.²³
- Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz (Tarih, Kültür, İnsan)*, Serander Yayınevi, Trabzon, 2000.²⁴
- Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yayınları, Trabzon, 2001.²⁵
- Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kıyılar Tarih ve Coğrafiyası*, Çev. Hrand D. Adreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1969.²⁶
- Minas Bijişkyan, *Pontos Tarihi*, 2. Baskı, Çivi Yazıları Yayınevi, İstanbul, 1998.²⁷

---

¹⁷ İlkçağlardan Osmanlı hâkimiyetine kadar geçen süre içerisinde Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk yerleşiminden bahsedilmiştir.

¹⁸ Karadeniz Bölgesi'ne ilk çağlardan itibaren Kimmer ve İskitler ile başlayan Türk göçünün Oğuzlara kadar olan süreci aktarılmıştır.

¹⁹ Eser beş bölümden oluşmakta ve Trabzon rum İmparatorluğu'nun tarih sahnesine çıkışlarından yıkılışlarına kadar geçen dönemi siyasi olarak aktarmaktadır.

²⁰ Trabzon ve çevresinde yerleşmiş olan en eski topluluklardan başlayarak günümüze kadar geçen evrede Trabzon Halkı'nın durumunu siyasi, dini, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan incelenmiştir.

²¹ Trabzon Rum İmparatorluğu hakkında kaynak eserlerden biri konumundadır. Üç bölümden oluşmakta ve İmparatorluğu siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak tanıtmaktadır.

²² Eser, Doğu Karadeniz ve Kafkas halklarının bir bölümünün tarih ve kültürleri konusunu içermektedir.

²³ Yazarın kitabe ve mezar taşlarında yaptığı çalışma sonucunda Fetihten 1918 yılında Rus işgalinden kurtuluşuna kadar kronolojik olarak Trabzon şehri anlatılmıştır.

²⁴ Tarih boyunca Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleşen olayları, bölgeye yerleşen toplulukları, yer adlarını eser bünyesinde barındırmaktadır.

²⁵ Geçmiş yüzyılların mirası olarak bize intikal eden pontus sorunu, Anadolu'daki mücadele ve İtilaf devletlerinin destekleri de göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

²⁶ Yedi bölümden oluşan eser, yazarın bizzat gözlemlerine dayanarak Karadeniz Sahilleri hakkında bize açıklayıcı bilgiler ulaştırıyor. Bununla birlikte eserin son kısımlarında görseller kullanılarak zenginleştirmeye gidilmiştir.

- Muhammed Vanilisi - Ali Tandilava, *Lazların Tarihi*, (Nşr. H. Hayrioğlu), İstanbul, 1992.²⁸
- Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK Yayınları, Ankara, 2013.²⁹
- Neal Ascherson, "Karadeniz", *Tarih Dizisi:33*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.³⁰
- Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Altyapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Ankara, 2005.³¹
- Nezih Başgelen, *Bir Zamanlar Trabzon*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1998.³²
- Ömer Asan, *Pontos Kültürü*, İstanbul, 1996.³³
- Şamil Horuluoğlu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Cihan Matbaası, Ankara, 1978.³⁴
- Şevket Şakir, *Trabzon Tarihi*, C. I-II, İstanbul, 1870.³⁵
- Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I. Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1988.³⁶
- Ünal Bekdemir, *Karadeniz Kıyı Kentleri (Samsun-Hopa Arası)*, Çizgi Kitabevi, Konya,
- Von Joseph Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, 2 Cilt, Çev. Mehmet Ata, İlgı Yayınları, İstanbul, 1966.³⁷

---

²⁷Aslen Trabzon doğumlu olan Bijişkyan, 19. yüzyılda Karadeniz'i dolaşmaya başladı ve tuttuğu notların birleştirilmesiyle beraber tarihiyle, coğrafyasıyla, etnografik ve topografik özellikleriyle Karadeniz'in nabzını tutarak bu eseri meydana getirmiştir.

²⁸Lazların tarihi ve etnografisi hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

²⁹Eser iki bölümden oluşmakla birlikte Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Anadolu Beylikleri, Bizans ve Moğollarla olan ilişkilerine değinmiştir.Bu iki bölüm dışında döneme ışık tutacak kaynaklar eserin ilk kısımlarında tanıtılmıştır.

³⁰Eserde Karadeniz Bölgesi üzerindeki halk, milliyet, tarih ve kültür anlayışları ele alınarak Kafkas, Rus, Ukrayna, Romanya, Yunanistan ve Türkiye toplumlarının biraraya gelişi örneklerle aktarılmıştır.

³¹Eser dört bölümden oluşmaktadır.Bu bölümler içerik olarak; tarih, dil, etnik yapı ve kültürdür.

³²Eski gravür ve fotoğraflardan oluşan kent albümüdür.

³³ Pontus Kültürü hakkında sade ve ytlzeysel bir anlatım tercih edilmiştir.

³⁴Tarihi eserler üzerinden Trabzon ve havalisini tanıtmaktadır.

³⁵Türkçe yazılan ve basılan ilk şehir tarihi kitabı olan eser, önemli bir kaynak olarak araştırmacılara katkı sağlamaktadır.

³⁶ Tarihi olayların cereyan ettiği coğrafyalar hakkında bilgi vererek tarihi coğrafya adı altında aydınlatıcı bir eser niteliği taşımaktadır.

- Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995.³⁸
- Yuri Siharulidze, - Alexandre Manvelişvili, *Trabzon'dan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri*, (Nşr. H. Hayrioğlu), İstanbul, 1998.³⁹
- Yusuf Gedikli, *Pontus Meselesi*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2002.⁴⁰
- Yüksel Küçütker, *Trabzon Tarihi Bibliyografyası*, Serander Yayınevi, Trabzon, 2010.⁴¹
- William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu (1204 - 1461)*, (çev. Nurettin Süleymangil), Heyamola Yayınları, İstanbul, 2007.⁴²

b. Makaleler

- Ahmet Can Bali, "Trabzon", *Trabzon*, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 2002, s.162-227.
- Ahmet Demir, "Pontus Meselesi "Yunanlıların Doğu Karadeniz'de Devlet Kurma Hayali", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 29, s.168-188.
- Ali İhsan Aksamaz, "Karadeniz'in Doğu Kıyısında Renkli Bir Kültür: Lazlar-1", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 185, Mayıs 1999, s.279-287.
- Ali İhsan Aksamaz, "Karadeniz'in Doğu Kıyısında Renkli Bir Kültür: Lazlar-2", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 186, Haziran 1999, s.355-362.
- Ali İpek, "Trabzon'un Ortaçağda Ticaretteki Yeri", *UTÇKTS*, Trabzon, 2006.
- Anthony Bryer, The Fate Of George Komnenos, Ruler of Trabizond (1266-1280), *Byzantinische Zeitschrift* 66, 1973, 332-350.
- Allen W.E.D, "Eski Lazistan", *Tarih ve Toplum*, Çev. Ali İhsan Aksamaz, Sayı:143, Kasım 1995, s.48-52.
- A. Decei, "Karadeniz", *İA.*, VI, 1976, s. 238-246.
- Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3, 1964, s. 67-81.

---

³⁷Avrupa arşivleri ve Osmanlı kaynakları taranarak oluşturulmuş kapsamlı bir kaynak eser niteliğindedir.

³⁸ Pontus Meselesi hakkında kapsamlı bilgiler veren eser, beş bölümden oluşmaktadır. Bölümlerde Karadeniz'de Türk yerleşimi ve Pontusçuluk faaliyetleri işlenmektedir.

³⁹ Doğu Karadeniz ve Kafkasya Bölgesi halklarının bir kısmı hakkında tarih ve kültür bazında ele alınmış eser, yazarın dokuz Gürcü bilimadamının çeşitli kitaplarını derlemesiyle oluşturulmuştur.

⁴⁰Eser Pontus meselesinin tarihi kökenini ve yirminci yüzyıla kadar olan süreci aktarmaktadır.

⁴¹Trabzon hakkında geniş çapta hazırlanmış bibliyografik eserdir.

⁴² Kaynak eser niteliği taşımaktadır.Çeşitli dillerden kaynakların incelenmesi sonucu Trabzon Rum İmparatorluğu hakkında kapsamlı bilgiler vermektedir.

- Bülent Daver, "Trabzon Tarihine Bakışlar", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Sayı:27, 1989, s.57-62.
- Candan Nemlioğlu, "Geçmişten Güntümüze Trabzon", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Ocak 1995, s.146-153.
- Cumhur Odabaşoğlu, "Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u Fetih Tarihi", *Akademik Yorum*, Sayı:2, 1992, s.49-50.
- Çiğdem Süleyman, "Eskiçağda Trabzon Limanı: Askeri ve Ekonomik Yönden Gelişimi ve Doğu-Batı İlişkilerinden Rolü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, S. 2, Erzurum, 2007, s. 135-155.
- Dilek Şen Beyazlı, "Mekansal Tarih: Trabzon Kenti Örneği", *KTS*, Cilt:2, Trabzon, 2007, s.1085-1102.
- Erdem Aksoy, "Trabzon Simgeleri", *Arkitekt Dergisi*, SAYI: 458, Mart 1998, s.20-26.
- Ergin Ayan, "Danışmendname'de Trabzon", *UTÇKTS*, Trabzon, 2006.
- Ergin Ayan, "Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi", *KTS*, Cilt:1, Trabzon, 2007, s.55-66.
- Hanefi Bostan, "XV.-XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşim Yerleri", *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul, 1997, s.112-180.
- Heath W. Lowry, "Osmanlı Fethinin Ardından Trabzon Şehri", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi*, Haz. İsmail Hacifettahoğlu, Ankara, 2001, s.88-101.
- Hüseyin Albayrak, "Fatih ve Trabzon", *Trabzon: Aylık Sanat-Aktüalite Dergisi*, Sayı:17, Mayıs 1988, s.5.
- Hüseyin Albayrak, "Fethiye Kadar Trabzon Transit Yoluna Bir Bakış ve Bir Hatırlatma", *Yunus Dergisi*, Sayı:1, Trabzon Ocak-Şubat-Mart 1993, s.14-16.
- İbrahim Telliöğlü, "Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyasıyla İlişkileri(1214-1458)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı:5, s.33-53.
- İbrahim Telliöğlü, "Trabzon Rum Devleti'nin Kuruluşu Hakkındaki Tartışmalar", *Trabzon*, Sayı:41, 2004, s.149-146.
- İsmail Hacifettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi*, Haz. İsmail Hacifettahoğlu, Ankara, 2001, s.11-21.
- İsmet Parmaksızoğlu, "Trabzon'un Fethi", *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1971, s.112-113.
- Kamil Erdeha, "Tarih Boyunca Türk-Rum İlişkileri", *Mülkiyeler Birliği Dergisi*, Sayı: 36, Eylül 1974.
- Kazım İsmail Gürkan, "Trabzon Tarihi-Fethi", *Trabzon Fetih Yılığ*, Ankara, 1994, s.26-35.
- Kemal Peker Bekaroğlu, "Tarihte İktisadi Trabzon", *Ülkü*, Sayı:40, Ankara, Nisan 1950, s.15-18.

- Kenan İnan, "Trabzon Tarihi", *Trabzon*, Trabzon Valiliği Yayınları, İstanbul, 2006, s.56-88.
- Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14, 2003, s.71-84.
- Kudret Emiroğlu, "Dünya'dan Bakınca Trabzon", *BTT*, İstanbul, 1997, s.231-244.
- Kudret Emiroğlu, "Trabzon Seyahatnameleri Bibliyografyası", *Trabzon Kültür Sanat Yıllığı*, TKDD Yayınları, İstanbul, 1989, s.189-219.
- Mahmut Ak, "Aşık Mehmet'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul, 181-206.
- Mahmut Ak, "İslam Coğrafyacılarına Göre Trabzon", *TTS*, Trabzon, 2000, s.23-34.
- Mehmet Bilgin, "Trabzon'un Fethi ve İskan Politikası", *Trabzon Dergisi*, Ankara, 1990, s. 40-45.
- Mehmet Fahrettin Kırzioğlu, "Karadeniz'in Doğu Kıyıları, Gürcistan ve Eski Turabozan Vilayetimiz (Batum-Samsun Dahil) Bölgesinde, M.Ö. Yaşayan Hatıraları", *İTBKK*; Samsun, 1990, s.83-91.
- Mehmet Tayyip Gökbilgin, "XVI.Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten*, XXVI/102, (Nisan 1962), s.293-337.
- Melek Ökstüz, Kuruluşundan "19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:5, 2005, s.11-25.
- Michael E. Meeker, "Tarihsel Süreç İçinde Doğu Karadeniz'de Toplumsal Değişim", Kısaltarak Çeviren: Kudret Emiroğlu, *Kıyı: Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı: 22, Trabzon, Ocak 1988, s.12-14.
- Michel Kuršanskis, "Trabzon İmparatorluğu ve Gürcistan", *Belleten*, Sayı: 271, Cilt: LXXIV (Aralık 2010), s. 905-925, (Fransızca'dan Tercüme). - 2010
- Muammer Gül, "XIII. - XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:13/2, Elazığ, 2003. s. 421-437.
- Muhammet Beşir Aşan, "Bazı Anadolu Türk Beyliklerinin Trabzon İle Olan İlişkileri", *TTS*, Trabzon, 2000, s.123-129.
- Murat Keçiş, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Çevreyle Olan İlişkileri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:28, Ankara, 2009, s. 143-162.
- Murat Keçiş, "XIII-XV. Yüzyıl Bizans Tarihçilerinin Trabzon İmparatorları Hakkında Kullandıkları İfadeler", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 8 (Bahar 2010), s. 9-28. – 2010.
- Murat Keçiş, "Türkiye Selçuklularının 1223 Yılında Trabzon Üzerine Düzenledikleri Sefer Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Bazı Yeni Bilgiler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Spring/Bahar 2012-Issue/Sayı 28, s. 40-55. – 2012

- Murat Uraz, Trabzon'da Kültür Hayatı, *Hamsi Mecmuası*, İstanbul, 1977.
  - Münir Atalar, "13. ve 14. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon'un Yeri ve Önemi", *TTS*, Trabzon, 2000, s. 131-135.
  - Osman Turan, "Trabzon Tarihi", *Horon*, S.5-6, 1977, s. 24-26.
  - Öner Ciravoğlu, "Trabzon Tarihinin Dönüm Noktaları", *BTT*, İstanbul, 1997, s.9-14.
  - Rıfat Necdet Evrimer, "Büyük Tarih Trabzon'da", *İnan Dergisi*, Sayı:4, Trabzon, Ağustos 1937, s.23.
  - R. Drews, "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri", Çev. Doç. Dr. Ömer Çapar, *A.Ü Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1990-1991, c XV, s. 303-326.
  - Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi (1912-1923)", *Toplum ve Bilim*, 43/44 1988-1989, s. 33-76.
  - Şehabettin Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/I, İstanbul, 1958, s.489-601.
  - Şehabettin Tekindağ, "Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun Fethi", C.XIII, *Bilgi Mecmuası*, İstanbul, 1959, s. 145, 4-6.
  - Şükrü Akkaya, Etrüks Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, S:3, İstanbul, 1936.
  - Tahsin Koçyiğit, "İbn Battuta'nın Gözüyle Karadeniz Bölgesi", *CIEPO-17*, Trabzon, 2006.
  - "Trabzon'un Tarihçesi", *Yeni Öğretmen*, Sayı: 43-44, Ankara, Haziran-Temmuz, s.14-25.
  - Tülay Metin, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki Siyasi ve Askeri Faaliyetleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2008, s.13-26.
  - Yaşar Kalafat, "Trabzon Çevresinden Kültür Kodları", *UTÇKTS*, Trabzon, 2006.
  - Yaşar Yücel, "Fatih'in Trabzon Fethi Öncesinde Osmanlı -Akkoyunlu İlişkileri", *Belleten*, c. XLIX, 1985, s.287-347.
  - Yusuf Mazhar Aren, "Trabzon'un Tarihteki ve Bugünkü Manzarası", *İnan Dergisi*, Sayı:27, Trabzon, Ocak 1947, s.3-5.
  - Yuri Siharulidze, "Ç'aneti (Lazistan) Tarihsel Etnik Coğrafyası", Çev. Hayri Hayrioğlu, Kolektif, *Trabzon'dan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri*, İstanbul, 1998.
  - Yücel Dağlı, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Trabzon", *TTS*, Trabzon, 2000, s.287-302.
- c. **Bildiriler**
- Ahmet Toksoy, "Selçuklu-Trabzon Münasebetleri ve Trabzon Komnenosları'nın Tabiiyete Alınması", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Trabzon, 2001, s. 53-59.

- Abdülkadir Yuvalı, "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", *19 Mayıs Üniversitesi Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (Uluslararası) Bildirileri*, Samsun, 1990, s.233-240.
- Fatma Acun, "Tarih Boyunca Pontus", *Milli Mücadele'de Giresun Sempozyumu*, (6-7 Mart 1999), İstanbul 1999, s.143-149.
- Feridun Emecen, "Trabzon Eyaleti'nin Batı Sınırları", *Trabzon Tarihi Sempozyumu* (6-8 Kasım 1998) Bildiriler, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon, 1999, s. 159-166.
- Feridun Emecen, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu* (Ankara 11-13 Eylül 1984) Bildirileri, Ankara, 1984, s.43-53.
- Gülçin Çandarlıoğlu, "Karadeniz'in Kuzey Bölgesinin Türkleşmesi", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongreleri Bildirileri* (13-17 Ekim 1986), Samsun 1988, s.9-16.
- İlhan Şahin, "Osmanlı-Akkoyunlu Nüfus Mücadelesinde Trabzon", *Trabzon Tarihi Sempozyumu* 1998, Trabzon, 2000, s.153-157.
- Kenan İnan, "Trabzon'un Fethi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, 6-8 Kasım 1998, Trabzon, 2000, s.141-152.
- Kudret Emiroğlu, "Trabzon Kültür Tarihi", *Trabzon'da Edebiyat ve Edebiyatta Trabzon Sempozyumu* (18-19 Aralık 2004), s.19-26
- Mehmet Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi ", *Trabzon Tarihi Sempozyumu* (Trabzon 6-8 Kasım 1998) Bildiriler, Trabzn 1999, s.35-45.
- Mehmet Tezcan, "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 3-5 Mayıs 2001, s.71-90.
- Muammer Gül, XIII.-XV., Yüzyıllarda Anadolu Türkleri İle Trabzon Rum Devleti Arasındaki İlişkiler, *Trabzon ve Çevresinin Fethi, Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih, Dil, Edebiyat Sempozyumu* (3-5 Mayıs 2001).
- Muhammed Beşir Aşan, "Bazı Anadolu Türk Beyliklerinin Trabzon ile Olan İlişkileri", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon, 1998, s. 128-130.
- Murat Keçiş, "Trabzon İmparatorluğu'na Türk Tesirleri Hakkında Bazı Yeni Tespitler", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, 15-17 Eylül 2014 Ankara.
- Murat Keçiş, "Trabzon İmparatorluğu'nun Önemli Tarihi Kaynakları: Vazelon Aktaları ve Akçaabat", *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu*, 26-28 Nisan 2013, Akçaabat/Trabzon, s. 27-33. - 2013
- Murat Keçiş, "Trabzon İmparatoru III. Aleksios'un (Aleksios III Megas Komnenos.) Khrisoboulloslarına Göre Venediklilerin Trabzon Ticareti Hakkında Gözlemler", *Üçüncü Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Çalışmaları Sempozyumu/Bizans'ta Ticaret*, 24-27 Haziran 2013 İstanbul. – 2013

- Mustafa Keskin, "Selçuklular Zamanında Doğu Karadeniz'e Yönelik Türkmen Akınları ve Muhacereti", *Giresun Tarihi Sempozyumu* (24-25 Mayıs 1996), İstanbul 1997, s.51-57.
- Şerafettin Turan, "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 13-17 Ekim 1986, Samsun, 1988.
- Yücel Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Trabzon, *Trabzon Tarih Sempozyumu*, 6-8 Kasım 1998, Trabzon, 1999.

d. Tezler

- Fuat Erayda, "Trabzon Şehrinin Tarihi", *Basılmamış Mezuniyet Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1957.
- Murat Keçiş, "Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)", *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Bölümü / Tarih Anabilim Dalı / Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2009.
- Seniha Esat, "Trabzon Monografyası", *Basılmamış Mezuniyet Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1938-39.
- Yüksel Küçütker, "Trabzon Tarihi Bibliyografyası", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Bölümü / Tarih Anabilim Dalı / Tarih Bilim Dalı, Trabzon, 2008.

III. SONUÇ

1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından işgali akabinde Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması hasebiyle siyasi bir otoritesizlik doğmuştu. Böylece İstanbul çevresinde büyüklü küçüklü Latin İmparatorluğu da dahil olmak üzere devletler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan Trabzon merkezli ortaya çıkan Trabzon Rum İmparatorluğu, hanedanı olan Komnenos ailesiyle birlikte 257 yıl boyunca bölgede hüküm sürmeyi başarmıştır. Komnenoslar kendilerini Bizans'ın varisi olarak görmüşler ve Bizans'ı yeniden ihya etme amacını gütmüşlerdir.

İşte Komnenosların iki yüzyıl boyunca yönettikleri bu devlet için, Türkiye'deki araştırmacılar tarafından 1923-2015 yılları arasında kapsayan dönemde hazırlanmış çalışmalardan oluşan bibliyografya noktasında karşımıza çıkan sonuç; 43 adet kitap, 69 adet makale, 16 adet bildiri metni ve 4 adet tez şeklindedir. Bu rakamlar da göstermektedir ki, bu devlet hakkında Türkiye'deki çalışmalar, hala yeterli ve istenen seviyede olmayıp, hem kurumların hem de araştırmacıların ilgi ve araştırmalarına açık bir konu başlığı olarak varlığını hala sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, Türker, "Bibliyografya Nedir?", *TKD Bülteni*, Cilt: 10 Sayı: 3-4, 1961, s. 135-140.
- Ergan, Mehmed Salih, *Türkiye Müzik Bibliyografyası - Kitaplar, Notalar (1929- 1993)*, Konya, 1994.
- Fallmerayer, J., P., *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi*, Çev. Ahmet Cevat Eren, TTK Yayınları, Ankara, 2011.
- Hananov, A., *Panaret'in Trabzon Tarihi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2004.
- İbn-i Bîbî, *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, Çev., Mürsel Öztürk, Ankara, 1996.
- Keçiş, Murat, "Trabzon İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVIII, Sayı: 46 (Ankara 2009), s. 143-162. - 2009
- Keçiş, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK Yayınları, Ankara, 2013.
- Koca, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara, 1997.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd-Düvel, II*, Nşr. A. Öngül, İzmir, 2001.
- Seyidoğlu (a), Halil, "Bibliyografya", *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Ankara, 1979. S. 58-60.
- Seyidoğlu, Halil, "Bibliyografya hazırlamak", *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Ankara, 1979, s. 122-153.
- Şenol, Bekir Sıtkı, "Bibliyografya", *Sümerbank*, 6 (61/63), 7/9, 1966, s. 74-75.